

Redkokdo med južnoslovanskimi arheologi ima še tako široko znanje, da lahko sam napiše zgodovino svoje dežele v antiki. Takšne moderne sinteze nimajo ne Slovenija ne Hrvaška, ne Srbija, pri čemer se je treba še dodatno zavedati, da je BiH ne le velika, ampak geografsko, etnografsko in zgodovinsko tudi zelo raznovrstna dežela z zapletenim zgodovinskim razvojem. V antiki je bila razdeljena na provinci Dalmacijo, kamor je sodil dobršen del države, in Panonijo, ki so ji pripadali severni deli Bosne.

Ena od odlik knjige je tudi v tem, da se ni ognila nobeni problematiki. Ne glede na to, kako je avtorju uspelo prikazati posamezna zgodovinska poglavja - in jasno je, da je vsakemu, ki znanstveno raziskuje, določena tematika bolj, druga manj blizu - je v monografiji mogoče najti vse, kar se tiče BiH v antiki: če že kaj ni izčrpno obdelano, je gotovo vsaj nakazano ali na kratko omenjeno. Knjiga je razdeljena na dva glavna dela.

Prvi obsega zgodovinski oris dežele do konsolidacije rimske oblasti v Iliriku. V poglavju Iliri in Rimljani avtor obravnava najzgodnejše stike med obema ljudstvom, o katerih poročajo grški in latinski viri različni kakovosti in obsega. B. si skuša iz pogosto nasprotujočih si drobec ustvariti tu bolj, tam manj podrobno sliko razvoja t. i. ilirskih plemen na ozemlju bodočega Ilirika. V drugem poglavju obravnava različne faze rimskega osvajanja Balkana ter v tretjem rimsko okupacijo in organizacijo Ilirika. Prvi del knjige je mnogo krajši od drugega (ki obravnava zgodovino BiH po antičnih *civitates*), saj obsega le 74 strani. B. je v njem navezan skoraj izključno na grške in latinske vire in na sekundarno strokovno literaturo, od katere upošteva zelo izčrpno južnoslovanske avtorje in ključna oz. sintetična dela tujih strokovnjakov, ki so pisali o zgodovini Dalmacije in Panonije v antiki (poleg starejših, kot so bili Patsch, Evans idr., predvsem Pavana, Alföldyja, Mócsyja in Wilkesa); nekaterih tujih analitičnih študij izrecno ne omenja, vendar je to razumljivo, saj se v tem delu knjige ne spušča v podrobno analizo problemov. V njem B. podaja oris zgodovine bodočega Ilirika do avgustejskega obdobja, ki je znana le v zelo sumarni in fragmentarni obliki. Gre za zelo zapletena vprašanja, od katerih skoraj nobeno ni zadovoljivo rešeno: kdo so sploh Iliri, kako se je razvijala ilirska država, zakaj se ime Ilirik prenese na ves Balkan in celo na vzhodnoalpsko območje, zakaj različni antični avtorji locirajo ista plemena na različno ozemlje, kakšen je bil dejanski uspeh Oktavijanovih ilirskih vojn v letih 35-33 pr. Kr., vprašanje identifikacije pri Strabonu, Pliniju in Apijanju naštetih ilirskih plemen, problem razdelitve province Ilirika na Dalmacijo in Panonijo - vsa od naštetih vprašanj so še nerešena, od tod mestoma nenatančnost in nejasnost, vendar se B. vseh dodatke in predlaga rešitve, ki upoštevajo tudi nova dognanja.

Neprecenljive vrednosti pa je drugi del knjige, ki v celoti temelji na avtorjevem dolgoletnem arheološko-topografskem delu ter suverenem poznavanju vseh pomembnih epigrafskih, antičnih literarnih in drugih primarnih virov. To je sinteza njegovih številnih topografskih, arheoloških in epigrafskih raziskovanj BiH, ki jih je v zadnjih nekaj desetih letih redno objavjal v strokovnih glasilih Zemaljskega muzeja in Akademije znanosti in umetnosti BiH. Poselitvena območja različnih ilirskih plemen v antiki, rimskodobnih *civitates*, obravnava po vrstnem redu od juga proti severu. O tem delu knjige skorajda ni mogoče pisati, treba ga je brati. Avtor je sam prehodil in preiskal, mestoma tudi sondiral celo vrsto bosansko-hercegovskih arheoloških najdišč, ki so večinoma težko dostopna in nekatera med njimi odmaknjena od modernih prometnih povezav. Kakor je arheološko karto BiH - impozantno delo v več zvezkih - težko uporabljati, tako je knjiga Bojanovskega pregledna in jasno zasnovana. Opis se začneja z agrom mesta *Epidaurum* (zdaj Cavtat), s Trebinjem in okolico, pa z območjem plemena Daorsov, kjer se je razvil municipij *Diluntum*, s tremi *civitates* jugovzhodne Hercegovine (*Glinditones*, *Melcumani*, *Deraemistae*). Sledi ager mesta Narone (zdaj Vid pri Metkoviću) z Ljubuškim in okolico, dolina reke Rame in zgornje Neretve. To so bile *civitates* v Hercegovini.

Sledijo plemenska središča v osrednji in vzhodni Bosni; med številnimi so posebej važne *respublica Aquarum S...* v Ildži pri Sarajevu, *municipium Bistunensium* v dolini zgornjega Vrbasa in rimsko mesto v Rogatici: *col. RIS...*, dalje plemenske *civitates* Podrinja: *municipium Malvesatium* v Skelanih na

Drini, center rudarstva v Domaviji in gornje Podrinje z municipijem S... Skoraj 200 strani je posvečenih zahodni Bosni: tu so področja različnih ilirskih plemen v notranjosti Bosne, Delmatov, Dicionov, Mezejev, Japodov in drugih. Problem ubikacije Delminija obravnava avtor v posebnem poglavju in skladno z razvojem stroke revidira tudi svoje prejšnje hipoteze. Izčrpno obravnava tudi razvoj rudarstva v antični Bosni, razdeljenega med Dalmacijo in Panonijo, mejo med obema provincama in vrsto drugih problemov.

Sledi osem kratkih, vendar zelo koristnih dodatkov: rimska vojska v Dalmaciji in Panoniji, konzularni beneficijariji v obeh provincah, osem kohort Brevkov, vojaški tabor v Gračinah pri Ljubuškem, kratek oris verovanja pri starih Ilirih, antična topografija BiH, onomastika vojaštva na ozemlju *Pagus Scunasticus* in v Naroni ter razširjenost vladarskih gentilnih imen v notranjosti Dalmacije. Na koncu knjige so kratek povzetek v nemščini, bibliografija in indeksi. Nemški povzetek je mnogo premalo, da bi si tuji bralec sploh lahko ustvaril sodbo o knjigi, zato bi bilo nujno potrebno, da bi v okviru ANUBiH ali kakšne druge ustanove delo izšlo tudi v enem od širši strokovni javnosti dostopnih tujih jezikov. Knjiga Bojanovskega sodi v vrh južnoslovanske arheologije in verjetno ni pretirano reči, da med mlajšimi kolegi ni nikogar, ki bi imel dovolj znanja in bi vsestransko obvladal zahtevne pomožne vede arheologije in antične zgodovine, da bi si upal napisati sintetično delo, kakršno je pričujoča monografija. Mimo te knjige ne more nihče, ki se ukvarja z zgodovino Balkana.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Gian Luca Gregori: Brescia romana. Ricerche di prosopografia e storia sociale 1, I documenti. Vetera 7 (a cura di S. Panciera). Casa editrice Quasar, Roma 1990. 299 str.

Izhodišče za kompleksno študijo prebivalcev antične Briksije (*Brixia*, zdaj Brescia) je nedavno izšla odlična publikacija ok. 1300 rimskih napisov mesta, ki jo je v treh zvezkih serije *Inscriptiones Italiae* oskrbel Albino Garzetti.

Gregorijeva knjiga, katere prozopografsko gradivo bo ovrednoteno v 2. delu, ki je v pripravi, je sestavljena iz dveh delov. Uvodu sledi prvi, zelo kratek del, ki nosi naslov *Dogodki in prinaša goščeno napisan zgodovinski oris mesta Briksije in mestnega agra od začetkov obstoja naselbine do konca antike. Mesto, katerega ime je keltsko oz. celo predkeltsko (ligursko?), je bilo eno najpomembnejših mestnih naselbin (*oppidum*) Cenomanov in se je po rimski zasedbi razvilo najprej v cvetoč municipij (ta status je doseglo pod Cezarjem), pod Avgustom pa je postalo rimska kolonija, za katero je Plinij Mlajši zapisal, da je simbol tiste Italije, *quae multum adhuc verecundiae, frugalitatis atque etiam rusticitatis antiquae retinet ac servat* (ep. 1,14,3), kar bi, sodeč po skromno elegantnih stelah, ki botrujejo rustikalnim nagrobnikom peregrinega prebivalstva, bržčas lahko trdili tudi za Emono - in še za kakšno drugo severnoitalijsko mesto. Ozemlju Briksije je bila priključena gorata dežela sosednjih Trupmilinov in Kamunov, potem ko jih je v letih 17/16 pr. Kr. porazila rimska vojska pod vodstvom Publija Siliija Nerve. Mesto je uspevalo tudi v pozni antiki, ko je bila v njem zgrajena vrsta cerkva, dočakalo gotško in langobardsko oblast in dalo ime moderni Bresciji.*

V drugem delu knjige si je Gregori zadal za nalogo zbrati z napisov vse znane osebe antične Briksije, ki jih je skupaj ok. 2100. Razdelil jih je v pet skupin: v prvi so osebe, katerih *nomen gentile* je nesporen, v drugi osebe, katerih družinsko ime zaradi slabe ohranjenosti napisov ni gotovo, v tretji osebe, ki nosijo le *cognomen* ali suženjsko ime, v četrti osebe, ki imajo t. i. peregrina imena (to so prebivalci mesta, ki niso imeli rimskega državljanstva), in v peti osebe, katerih ime ni ohranjeno. Osebe so v okviru teh petih skupin razvrščene po abecednem redu gentilicijev oz. osebnih imen. Pri vsaki osebi (podatki so seveda obdelani računalniško) je navedena začetna črka gentilnega imena, zaporedna številka tega imena in v okviru enega gentilnega imena zaporedna številka osebe. Posebej so omenjene njene sorodniške vezi z že znanimi osebami in vsaka je kvalificirana še glede na socialno pripadnost (deloma že z različnimi tiskarskimi znaki) in glede na tip spomenika, ki ga je dala postaviti oz. ji je bil postavljen: npr.

postavi nagrobnik skupaj s št. x, ali pa, npr., postavi oltar Minervi. Podatki o osebi so zaključeni z datacijo spomenika.

Prevladujejo povsod dokumentirana imena, kot so npr. *Aemilii*, *Caecilii*, *Valerii* in vladarski gentiliciji, nekatera pa so tudi redka oz. ozko vezana na mesto, npr. *Adiacii*, *Bedasii*, *Cabinasii*, *Capinii*, *Dugii*, *Lubicii*, *Mevii*, *Paccii*, *Savii*, *Ussii*. Za nas zanimivi so *Arruntii*, gens, ki je igrala pomembno vlogo pri urbanizaciji Liburnije; zanimivo je, da je v Briksiji enkrat izpričano tudi ime *Liburnius*.

Dragoceno je poglavje, ki je priključeno prozopografskemu seznamu in vsebuje kritične pripombe k prozopografiji. To je vrsta drobnih popravkov h Garzettijevemu branju napisov, vrsta diskusijskih predlogov, novih drobnih interpretacijskih možnosti, mestoma tudi večjih sprememb branja in razlage besedil. Knjigo zaključuje izčrpna bibliografija, omenimo pa lahko še, da so najnovejši napisi in revizija že objavljenih napisov objavljeni v *Supplementa Italica* n.s. 8, 1991. Avtor A. Garzetti je s tem zaokrožil svoje imponantno epigrafsko delo v zvezi z napisi iz Briksije.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica, Nuova serie 7, Indici dei volumi 1-6 a cura di Ivan Di Stefano Manzella e Claudia Lega (Unione accademica nazionale). Edizioni Quasar, Roma 1991. 313 strani.

Sedmi zvezek serije *Supplementa Italica* prinaša indekse k 6 zvezkom napisov iz različnih italjskih mest, je torej ključ za njihovo uporabo. Vsak od zvezkov je sicer opremljen z indeksi, ki pa ne obsegajo vseh napisov posameznega zvezka, temveč so sestavljeni posebej za napise vsakega mesta, kar pomeni, da je treba pogledati v povprečno 5 (toliko je navadno mest, katerih napisi so objavljeni v vsakem zvezku - v 6 zvezkih je bilo obdelanih 32 mest) delnih indeksov, če želimo v enem zvezku poiskati tiste besede, ki nas zanimajo. Ta zamudni postopek pričujoči indeksi občutno olajšajo.

Zvezek indeksov ni le ponovitev in združenje indeksov iz

prejšnjih zvezkov, temveč so sestavljeni na popolnoma drugačen način in po drugih kriterijih kot že obstoječi parcialni indeksi. Napravljene so z računalniško obdelavo podatkov in razdeljeni na osem različno obsežnih delov. Prvi del, ki obsega več kot polovico knjige, so t. i. besede v kontekstu (*key words in context*): zajete so vse besede iz napisov, tudi členice in predlogi, in razvrščene po abecednem redu. Pred besedo in za njo je navedeno toliko besedila od napisa, da je izpolnjena ena vrstica na strani. Na skrajni desni je šifra, sestavljena iz števil in črk, ki nadomešča citat napisa in hkrati vsebuje še celo vrsto podatkov o napisu. Ključ do razumevanja sestave teh šifer je razložen v uvodnem delu zvezka. Slaba stran teh indeksov je, da besede niso razvrščene po pomenskih skupinah, tako ni skupin *nomina*, *cognomina*, *religio*, etc., kakršnih smo navajeni v klasičnih indeksih. Besedo, ki nas zanima, je mogoče zlahka najti, le težko pa se je orientirati, če želimo dobiti pregled nad, recimo, vsemi bogovi, ki se pojavljajo v obravnavanih napisih. Prvi del indeksov je še posebej razdeljen na latinske besede, latinske fragmentarne, grške, grške fragmentarne in na besede z nepristnih latinskih in grških napisov.

Drugi del indeksov vsebuje števila, tretji del vrste spomenikov, na katerih je napis vklesan, npr. arhitrav, miljnik, oltar, plošča, četrti vrste materiala, iz katerega je epigrafski spomenik. V petem delu so našteje tehnike pisave, v šestem vse datacije spomenikov, v sedmem bibliografski citati po korpusih in suplementih, periodiki, monografijah in drugih publikacijah. V osmem delu so posebej indeksirani dotlej neobjavljeni napisi, kar je posebej važno, kadar želimo imeti pregled nad skupnim obsegom napisov, ki jih uporabimo za določeno raziskavo, in se lotimo zbiranja gradiva po *CIL* in *Ann. épigr.*

Zvezek indeksov je dragocen pripomoček pri epigrafskem študiju in uporabi prvih 6 zvezkov *Suppl. It.*, njegova senčna stran je poleg že omenjene predvsem ta, da ga ni mogoče preprosto vzeti v roke in se po njem orientirati, ne da bi bilo potrebno natančno prebrati napotke za uporabo v uvodnem delu, ki jih je treba tudi ob poznejši uporabi indeksov vedno znova konzultirati. To je sicer nekoliko zamudno, vendar je trud poplačan s tem, da vsebujejo zelo veliko podatkov.

Marjeta ŠAŠEL KOS